

Lopuksi

Kieli koskettaa, kiinnostaa ja puhuttaa muitakin kuin kielentutkijoita. Esimerkiksi ruotsin kielen asema, maahanmuuttajille järjestettävä suomen kielen opetus ja englannin kielen leviäminen eri aloille ovat olleet jo usean vuoden ajan kysymyksiä, joista keskustellaan niin työpaikkojen kahvitunneilla, yleisönosastokirjoituksissa kuin virallisissa yhteyksissäkin. *Kielellä on merkitystä* tuo hyvän lisän näihin keskusteluihin.

Teos olisi tarjonnut mahdollisuuden käsitellä myös tuoreempia kipeitä ja herkkiä aiheita: odotin, että teoksessa olisi nostettu esiin kielipolitiikkaa myös Suomen uusien vähemmistökielten ja omakielisen kouluopetuksen järjestämisen näkökulmista. Toinen ajankohtainen aihe, jota näissäkään artikkeleissa ei tarkasteltu, on aikuisten luku- ja kirjoitus-

taidottomien maahanmuuttajien opetus: lukutaito tulisi saavuttaa ensin omalla kielellä ja vasta myöhemmin suomella, joka on uusi, opittava kieli. Vaikka asia koskee vain pientä osaa uusista suomalaisista, lukutaidottomuus on dramaattinen uusi tosiseikka maamme kieli-ilmastossa eikä sitä pidä sivuuttaa kielipoliittisista ratkaisuksista keskusteltaessa.

TAINA TAMMELIN-LAINE
etunimi.a.sukunimi@jyu.fi

Lähteet

- JANTUNEN, JARMO H. 2004: Suomennosten kieliäsu puntarissa. – *Virittäjä* 108 s. 559–572.
- Unesco 2009: Atlas of the World's Languages in Danger. <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/en/atlasmap.html> (4.12.2011).

Kirjailijoita monikielisessä Suomessa

Heidi Grönstrand & Kristina Malmio (toim.): *Både och, sekä että. Om flerspråkighet. Monikielisydestä.* Helsinki: Schildts Förlags Ab 2011. 336 s.
ISBN 978 951 50 2123 6.

Heidi Grönstrandin ja Kristina Malmion toimittama *Både och, sekä että: Om flerspråkighet – Monikielisydestä* iskee ajan hermoon. Teoksessa tarkastellaan kirjallisuuden näkökulmasta Suomen monikielisyttä ennen ja nyt. Monikie-

lisyys näkyy jo kirjan nimessä *Både och, sekä että*, ja myös sisällössä vuorottelevat suomen- ja ruotsinkieliset tekstit.

Kielikontaktit ovat olleet aina arkipäivää Suomessa, mutta maahanmuuttajien määrän kasvaessa 1990-luvulta lähtien monikielisyys ja kielivähemmistöt ovat tulleet yhä näkyvämmäksi osaksi yhteiskuntaamme. Monikielisyys liittyy moniin eri tieteenaloihin ja teorioihin. Vähemmistöjä ja monikulttuurisuutta kirjallisuudessa on tarkasteltu aiemmin muun

muassa Eila Rantosen (2010) toimittamassa teoksessa *Vähemmistöt ja monikulttuurisuus kirjallisuudessa*.

Både och, sekä että sisältää neljätoista kirjoitusta monikielisydestä, monesta eri näkökulmasta historiasta nykypäivään. Kirjoitukset tarkastelevat aihetta kirjallisuuden näkökulmasta, mutta keskiössä ovat itse teosten sijaan ihmiset, jotka eri aikoina ja eri tavoilla ovat ratkoneet monikielisyteen liittyviä ongelmia elämässään. Kirja koostuu kolmesta osasta: ”Ihanteet ja todellisuus”, ”Sopeutumista ja vastarintaa” sekä ”Vapaus, liikkuvuus, monikielisyys”. Tarkoituksena (s. 11) on tuoda esiin Suomen kielellinen ja kulttuurinen kirjo, joka on erilaisista esteistä huolimatta elänyt dominoivan yksikielisyden rinnalla. Kirjan kirjoittajat ovat asiantuntijoista koottu monikielinen joukko, jonka omat lyhyet muistelmat monikielisydestä kirjoitusten edellä kertovat oman tarinansa monikielisestä identiteetistä. Kirjoittajia teoksessa on kaikkiaan kolmestoista. Toimittajien lisäksi kokoelmaan ovat kirjoittaneet tutkijat Kadriye Bedretdin, Jan Dlask, Satu Gröndahl, Vuokko Hirvonen, Tintti Klappuri, Simo Muir, Agneta Rahikainen, Julia Tidigs ja Kai Åberg sekä kirjailijat Arne Nevanlinna ja Alexandra Salmela. Kirjan on kustannut kaksikielinen kustantamo Schildts.

Snellmanilaisen ”Yksi kieli, yksi mieli” -ajan monikielisyys

Suomi on läpi historiansa ollut monikielinen maa, mutta tämä tosiasia on usein jäänyt kielikiistojen alle. Kielikysymyksessä kirjailijoidenkin on pitänyt valita leirinsä, ja lipsumisista on voinut seurata yhteisöllistä syrjintää. Vaikka kieli ja kielenkäyttö ovat tavallaan hyvin yksityi-

siä asioita ja muovaavat henkilön identiteettiä, on niillä myös poliittinen aspektinsa, joka on puhuttanut kautta vuosikatojen. Kieli ja valta liittyvät voimakkaasti yhteen. Yksikielisyden ihanne leimaakin Grönstrandin ja Malmion (s. 11) mukaan voimakkaasti kielikiistoja. Tästä huolimatta todellisuus näyttäytyy hyvin erilaisena. Kielten kohtaamista autonomian ajan Suomessa tutkinut Mirja Saari on tuonut esiin ajan luonnollisen kaksikielisyden. Saaren (2009: 227) mukaan juuri autonomian ajan loppupuoli oli kielellisesti Suomen historian murroskautta, jolloin molempien kielten, suomen ja ruotsin, resursseja käytettiin sujuvasti.

Kirjan ensimmäisessä osassa ”Ihanteet ja todellisuus” pureudutaan yksikielisyden dominanssiin, joka ei kuitenkaan ole aivan mustavalkoista. Kirjan aloitavassa esseessä Nevanlinna pohtii kielten asemaa eri aikoina ja kyseenalaistaa snellmanilaisen iskulauseen ”yksi kieli, yksi mieli”. Nevanlinna (s. 32) muistuttaa muun muassa siitä, miten ruotsinkieliset kansalaiset toimivat aikoinaan aktiivisesti itsenäisyysliikkeen puolesta.

Monikielisyys on koko ajan kulkenut yksikielisyysihanteen rinnalla. Vaikka kirjailijoilta on odotettu uskollisuutta yhdelle kielelle ja sitoutumista samalla yhteen kulttuuriseen ryhmään, näin ei käytännössä ole tapahtunut, vaan kirjailijat ovat tehneet omanlaisiaan valintoja. Tidigs tarkastelee 1800-luvulla vaikuttaneen Jac. Ahrenbergin tuotantoa. Vaikka Ahrenbergia kritisoitiin aikoinaan huonosta ruotsin kielestä, hän oli kuitenkin monikielisyden edelläkävijä. Monikielisyys oli hänen teoksissaan sekä teema että kielellinen tosiasia, mistä kertoi hänen Viipurissa, ”modernissa Babelissa”, asuvan perheensä saumaton yhteiselo eri kielten keskellä. Agneta Rahikainen

puolestaan tarkastelee Edith Södergranin kielellistä todellisuutta. Syntymä- ja koulukaupungissaan Pietarissa Södergran kasvoi jo nuoresta pitäen monikielisyteen, eikä ruotsin kielen valikoituminen hänen runouteensa ollut itsestään selvää. Erilaisten kielikokeilujen jälkeen Södergran päätyi kirjoittamaan ruotsiksi, koska hän koki äidinkieltänsä ainoaksi kieleksi, jolla hän pystyi ilmaisemaan syvimmat tuntonsa.

Grönstrand (s. 86) pitää Kersti Bergrothin työskentelytapaa eräänlaisena kielikiistojen sovitteluna: Bergroth kirjoitti osittain kahdella kielellä ja osittain käänsi omia teoksiaan. Tunnetut Eeva-kirjat nimellä Mary Marck kirjoittanut Bergroth onnistui välttämään kieliristiriidat suomen ja ruotsin kielen välillä. Kahdella kielellä kirjoitettuihin Eeva-kirjoihin muodostui kaikesta huolimatta yksikielinen maailma – tai kaksi rinnakkaista yksikielistä maailmaa, suomen- ja ruotsinkielinen, koska muun muassa helsinkiläisillä paikannimillä oli vakiintuneet nimet niin suomeksi kuin ruotsiksikin. Myös kirjojen urbaani miljöö ja elämäntavat sopivat sekä ruotsin- että suomenkielisille ryhmille ja loivat samalla kuvaa näiden ryhmien samankaltaisuudesta erojen etsimisen sijaan.

Myöskään Elmer Diktoniuksen valinta ruotsin ja suomen kielen välillä ei ollut itsestään selvää. Malmio (s. 113) on tarkastellut Diktoniuksen kielellisen identiteetin rakentumista ja havainnut, että Diktoniukselle kieli ei ollut niinkään kulttuurin väline, vaan myös fyysinen voima. Diktonius (s. 118) tuo esiin myös suomen ja ruotsin ohella kolmannen kielen ”det egna språk”, ”oman kielen”, joka ei liiku kielirajojen sisällä, vaan ihan uudella alueella.

Vähemmistökielten kamppailu

Kirjan toisessa osassa ”Sopeutumista ja vastarintaa” vähemmistökielet ovat tarkastelun alla. Teoksessa on esillä suomen ja ruotsin kielen kamppailun lisäksi Suomen vähemmistökielistä jiddişi, tataari, romani, saame, meänkieli ja venäjä.

Monien vähemmistöjen kohdalla kirjoittaminen valtakielellä on ollut helpoin tapa sopeutua yhteiskuntaan. Muir kertoo Jac Weinsteinin ja jiddişiinkielisen revyyin tarinan. Vaikka jiddişiin kielen käyttö on nykypäivänä hiipunut, sitä puhuttiin Helsingin juutalaisessa yhteisössä lähes sadanviidenkymmenen vuoden ajan. Weinstein oli Muirin (s. 139) mukaan jiddişiinkielisen kulttuurin ylläpitäjä, vaikka osasi ja käytti myös ruotsia. Bedretdin taas tarkastelee Suomen tataarien kirjallisuutta. Bedretdin (s. 175) muistuttaa vähemmistöjen kulttuurisista tarpeista ja toteaa osuvasti, että ”identiteettivaikeuksia syntyy ainoastaan silloin, kun jonkun ryhmän jäsenyys vaatii jonkin toisen ryhmäidentiteetin kieltämistä”. Kieli toimii sosiolektin tavoin yhdistäen tataariyhteisöä. Hasan Hamidullan ja Sadri Hamidin kirjallisen tuotannon merkitys Suomen tataariyhteisölle on suuri, ja he ryhtyivät Bedretdinin (s. 153) mukaan kirjailijoiksi säilyttääkseen kansansa kielen ja kulttuurin. Romanikieli puolestaan on säilynyt suullisen kulttuurin kautta. Åbergin (s. 190) mukaan Suomessa ja muissa maissa romanien joukossa kieltä on pyritty pitämään tietoisesti salaisena ja sen leviämistä valtaväestön keskuuteen on pidetty negatiivisena asiana. Åberg (s. 182) tuo esille romanikielen korkean symboliarvon: omalla musiikilla ja lauluja koskevilla kertomuksilla on vahva asema ro-

manien etnisen identiteetin ilmentämisessä.

Hirvonen tarkastelee valta- ja vähemmistökielten kohtaamia saamelaisten naiskirjailijoiden tuotannossa. Hirvonen (s. 207) puhuu ”viha-rakkaussuhteesta” äidinkielen ja enemmistökielen välillä. Vähemmistökielisen ihmisen onkin jatkuvasti tehtävä töitä kielitaidon säilyttämisen ja kehittymisen eteen. Hirvonen (s. 220) näkee vähemmistökielten virallisen aseman vahvistamisen tekevän yhteiskunnasta rikkaamman ja dynaamisemman. Pahimmillaan kielen menetys voi Hirvosen (s. 220) mukaan aiheuttaa juurettomuutta ja identiteettiongelmia. Saamen kielen merkitystä saamelaisten identiteetille on tutkinut myös Irja Seurujärvi-Kari (2012) väitöskirjassaan, joka oli Helsingin yliopiston ensimmäinen saamenkielinen väitös. Vähemmistökielten elpymistä onkin nähty viime vuosikymmeninä Euroopassa. Tämä näkyy myös ruotsinsuomalaisen ja Tornionlaaksolaisen kirjallisuuden tilanteen parantumisessa. Gröndahl pohtii vähemmistöpolitiikan muuttumista suvaitsevampaan suuntaan. Hän (s. 240) tuo esiin muun muassa tornionlaaksolaisten kuulumattomuuden mihinkään ryhmään: Ruotsissa heidät nähtiin suomalaisina, Suomessa puolestaan ruotsalaisina. Viime aikojen muutokset ovat Gröndahlin (s. 242) mukaan kuitenkin avanneet ovia positiivisemmalle vähemmistöidentiteetille ja monikielisuudelle.

Kielipolitiikka ja valtaväestön asenteet vaikuttavat voimakkaasti siihen, miten vähemmistöt ja maahanmuuttajat suhtautuvat omaan kieleensä (esim. Latomaa 2010). Oma kieli voi vahvistaa identiteettiä ja ryhmän yhtenäisyyttä, mutta se voi myös saada aikaan alemmuudentuntoa ja vieraantuneisuutta. Latomaa (2010: 56)

tuo esiin muun muassa venäjänkielisen vähemmistön, joka on pitkään piilottanut oman kielellisen taustansa. Viime aikoina oman kielen ja kulttuurin on kuitenkin uskallettu antaa näkyä ja kuulua enemmän. Perinteisten kielivähemmistöjen lisäksi Suomeen on maahanmuuttajien myötä syntynyt uusia kielivähemmistöjä. Latomaa (2010: 64) mukaan kasvanneen maahanmuuton myötä muutokset suomalaisessa kielimaisemassa asettavat haasteita tulevaisuuden kieli- ja koulutuspolitiikalle. Kirjan *Både och, sekä että* kirjoituksissa vähemmistöön kuuluvien ihmisten suhtautuminen omaan kieleen näkyy monella tavalla vastarinnasta sopeutumiseen, ylpeydestä häpeään.

Kuriton sukupolvi

Suomalainen nykykirjallisuus ei selvästikään suostu enää asettumaan suomen kielelle pyhitettyyn karsinaan, vaan kirjailijat kujeilevat ja rikkovat rajoja sumeilematta. Monikielisuudesta on tullut suorastaan trendikästä. Kirjan kolmannen osan ”Vapaus, liikkuvuus ja monikielisyys” kirjoitukset pohtivat kielellisiä rajanylityksiä ja koodinvaihtoa sekä kuvailivat sitä, miten kirjailijat leikkivät kielellä.

Dlask (s. 251) tarkastelee Henrik Tikkasen rajanylityksiä suomen ja ruotsin kielen välillä ja tuo esille, etteivät kieli-identiteetit ole koskaan Suomessa olleet niin homogeenisiä kuin olisi voinut ajatella. Myös Klapuri esittää, etteivät kieli ja kansalaisuus ole automaattisesti yhteydessä toisiinsa. Tämä kiteytyy venäläisen ruotsiksi kirjoittavan emigranttikirjailija Zinaida Lindénin romaanissa maahanmuuttajalle toistuvasti esitettyyn kysymykseen (s. 278): ”Känner du dig som finländare nu?” Tässä kysymyksessä nä-

kyy selkeästi maahanmuuttaja-identiteetin keskeinen ongelma: oman identiteetin varjelu vastakohtana halulle sulautua uuden kotimaan kulttuuriin. Kristina Malmio on tarkastellut monikielisyttä 1990- ja 2000-luvun suomenruotsalaisten kirjailijoiden romaaneissa, joissa yksikielisyysnormeja rikotaan monella eri tavalla. Monikielisyys on asettunut taloksi nykykirjallisuuteen monella eri tasolla.

Kirjan päättää Salmelan omakohtainen kuvaus siitä, millaista on kirjoittaa suomeksi, vaikkei se ole ensimmäinen kieli. Salmela (s. 321) puhuu ”kielten törmäysvyöhykkeestä”, jonka sisällä täytyy kielen lisäksi vaihtaa myös koko ajattelutapa. Vaikka kirjailija on oppinut suomen kielen vasta aikuisena, hänen tekstinsä leikkii kielellä ja luo hersyviä kielikuvia – uutta suomea. Salmela kysyykin, miksi kielet tulisi pitää puhtaina. Ongelma on hänen (s. 331) mielestään ennen kaikkea se, että ihmisiä hävettää käyttää kieltä koko rikkaudessaan. Maahanmuuttajien suomi näkyy Latomaan (2010: 61) mukaan melko vähän suomeksi kirjoitetussa kaunokirjallisuudessa. Latomaa (2010: 62–63) nostaakin esimerkiksi maahanmuuttajasuomesta uutena suomen kielen varieteettina Salmelan novellin *Se oikea, aito maahanmuuttajablues* (2009), jossa parodioidaan maahanmuuttajien elämää ja tyylitellään kielellä. Maahanmuuttajien määrän kasvaminen on kuitenkin saanut aikaan paljon kielellisiä muutoksia erityisesti pääkaupunkiseudulla. Maahanmuuttajataustaisten nuorten monikielisyttä tutkineen Heini Lehtosen (2009) mukaan monietnisessä ympäristössä vieraita kieliä rohkeasti kokeilevat nuoret voivat olla esimerkkeinä niille, joita vieraiden kielten puhuminen ja läsnäolo pe-lottavat.

Monikielinen arkemme

Keskustelua monikielisyysnormeista ja haitoista on käyty pitkään yhteiskunnassamme. *Både och, sekä että* on puheenvuoro uudesta näkökulmasta, monikielisyysoptimismin näkökulmasta. Grönstrand ja Malmio ovat otsikoineet esipuheensa (s. 11) ”Monikielisen identiteetin ja kirjallisuuden iloiseksi puolustukseksi”. Yksikielisyysnormeiden ihanne on alkanut murentua, ja kirja nostaa keskusteluun monikielisen kirjallisuuden mahdollisuudet. Tällaisen monikielisen kirjallisuuden ymmärtämisessä liikutaan uudella alueella, joka ei ole kenenkään maata. Oikeastaan teoksessa jatketaan samassa suvaitsevuuksessa ja optimismin hengessä, jossa kuluvaan vuosituhannen alussa alettiin uudistaa eurooppalaista kielipolitiikkaa. Jo Eurooppalainen viitekehys (2003) on nimittäin esittänyt plurilingvuaalisuuden ihanteena korostaen sitä, että kieliä voi osata monella eri tavalla ja tasolla. Kapea-alainenkin vieraan kielen osaamisen lisää kielenkäytön resursseja.

Både och, sekä että sopii hyvin kirjallisuudesta, monikulttuurisuudesta ja monikielisyysnormeista kiinnostuneille ihmisille, tutkijoille, opettajille ja opiskelijoille. Kirjoitusten keskiössä ovat ihmiset – kirjailijat – tuovat teokseen myös yksittäisten ihmisten kautta monikielisyysnormeiden haasteista yksityisellä tasolla. Teos lunastaa esipuheessa annetun lupauksen: siinä kuvataan esimerkkejä, joiden avulla kieleen liittyviä vastakkainasetteluja voidaan kyseenalaistaa ja tuodaan näkyviin monikielinen todellisuutemme. Grönstrandin ja Malmion (s. 14) sanoin: ”Yksikielisyys ei tarkoita yksimielisyyttä, ja kääntäen: monikielisyys ei ole erimielisyyttä.”

MARIANNE SEPPÄ
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Lähteet

- Eurooppalainen viitekehys 2003 = *Eurooppalainen viitekehys. Kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen eurooppalainen viitekehys*. Euroopan neuvosto. Helsinki: WSOY 2003.
- LATOMAA, SIRKKU 2010: ”Hänellä ei ole kieltä missä hän voisi elää” – kirjallisuus kielipolitiikan ilmentäjänä. – Eila Rantonen (toim.), *Vähemmistöt ja monikulttuurisuus kirjallisuudessa* s. 40–68. Tampere: Tampere University Press.
- LEHTONEN, HEINI 2009: Maahanmuuttajataustaisten helsinkiläisnuorten monikielisyyden ilmiöitä. – Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Päivi Pahta (toim.), *Kielet kohtaavat* s. 161–190. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RANTONEN, EILA (toim.) 2010: *Vähemmistöt ja monikulttuurisuus kirjallisuudessa*. Tampere: Tampere University Press.
- SAARI, MIRJA 2009: Kielten kohtaaminen autonomian ajan Suomessa. – Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Päivi Pahta (toim.), *Kielet kohtaavat* s. 212–230. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SEURUJÄRVI-KARI, IRJA 2012: *Ale jaskkot eatnigiella – Alkuperäiskansaliikkeen ja saamen kielen merkitys saamelaisten identiteetille*. Helsinki: Helsingin yliopisto.